

ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม A Study of the Four Path Accomplishments (Iddhipada) as the Stimulation for Being Wholesome

พระฐิติ กิตติปัญญา (จำนงค์สุข)*
Phra Thiti Kittipanyo*

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อคือ 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนา เถรวาท 2) เพื่อศึกษาสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรมในพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา งานวิจัยและเอกสารต่าง ๆ นำมาวิเคราะห์ บรรยายโดยวิธีการพรรณนา แล้วจึงนำไปตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ

ผลของการวิจัยพบว่า

หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น การปฏิบัติธรรม การทำงาน การจัดการเรียนการสอนหนังสือหรือในการดำเนินชีวิต หลักอิทธิบาท 4 ประกอบด้วย ฉันทะ หมายถึง สร้างความพอใจในการทำงาน ประสงค์จะทำยิ่งขึ้น วิริยะ หมายถึง ความขยัน หมั่นเพียร จิตตะ หมายถึง ความมีจิตใจสู้ไม่ท้อถอยต่อปัญหาหรืออุปสรรค และวิมังสา หมายถึง การรู้จักใช้ปัญญา ใช้ความคิดพิจารณาอย่างรอบด้านในการทำงาน ให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

หลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม หรือความดีงาม เป็นตัวผลักดันให้เกิดสิ่งเร้าในการทำสิ่งที่ดี 1) ฉันทะ เป็นความยินดี เต็มใจ พอใจ ที่จะทำสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตภายใต้หลักธรรม คือ โยนิโสมนสิการ 2) วิริยะ เป็นความเพียรเกิดขึ้นกับจิตเกือบทุกประเภท คือ ธรรมบารมี 10 3) จิตตะ เป็นการมีสมาธิกับสิ่งนั้น โดยข้อปฏิบัติที่ใช้สติเป็นประธานหรือหลัก คือ สติปัฏฐาน 4 และ 4) วิมังสา เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง คือ โพชฌงค์ 7

คำสำคัญ: หลักอิทธิบาท 4, สิ่งเร้า, กุศลธรรม

*นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
*M.A.Student, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhonratsima Campus

Abstract

This thesis had 3 objectives; 1) to study of the four Itthipatha in Theravada Buddhism, 2) to study of the stimulation for make wholesome in Buddhism and 3) to study of the four Itthipatha as the stimulation for make wholesome. It was a documentary research. The collected information taken from the important scriptures of Theravada Buddhism, Tipitaka, commentary and other related texts and researches was summarized, analyzed and compiled in description. It has been finally verified by the experts for check its correctness.

The result of research found that :

The four Itthipatha can be applied in many areas such as the practice, work, teaching, learning or living. The four Itthipatha consist of Chanda ; the satisfaction of work, want to do more, Viriya ; persistence means diligence, Citta ; the mind is not frustrated with the problem or obstacle, and Vimangsa ; to know apply the ideas in the work to achieve the goals.

A study of the four itthipatha as the stimulation for make wholesome or goodness. It push to make a good thing ; 1) Chanda is pleasant, satisfaction in reasoned attention, 2) Viriya is attempt, come to mind in ten merit, 3) Citta is concentration in foundations of mindfulness, 4) Vimangsa is wisdom in enlightenment factors.

Keyword: The Four Path Accomplishments, Stimulation, Charity

1. บทนำ

มนุษย์สามัญทั่วไป เมื่อทำกิจการงานใดๆ ย่อมมีปรารถนาความสำเร็จในสิ่งนั้นๆ ความสำเร็จเป็นภาวะจิตที่ปรีดาปราโมทย์ในสิ่งที่ได้กระทำไป เพราะได้รับผลประโยชน์ตามที่คาดหวังเอาไว้ คือ เห็นความสำเร็จไว้ล่วงหน้าไว้ดีแล้ว จึงทำให้มีกำลังพลังใจและพลังกายทำให้กิจการงานนั้น ลุล่วงไปด้วยดีสืบเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งหมายถึง มนุษย์โดยธรรมชาติ ย่อมอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่อาจมีข้อยกเว้นน้อยมากที่ มนุษย์อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง เช่น ฤๅษี การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์อาจมีได้หลายลักษณะและเรียกต่างกัน เป็นต้นว่า ครอบครัว (Family) เผ่าพันธุ์ (Tribe) ชุมชน (Community) สังคม (Society) และประเทศ (Country) และเมื่อพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ ฝึกได้และเป็นสัตว์ที่ ฝึกได้ เป็นพิเศษยิ่งกว่าสัตว์ชนิดใดๆ สัตว์อื่นๆ สัตว์ใหญ่ๆ ทั้งหลายมากมาย สามารถนำมาฝึกและใช้ทำงานต่างๆ ก็ได้ เล่นละครต่างๆ ก็ได้ แต่ก็ได้แค่ที่มนุษย์จะฝึกให้ต่างจากมนุษย์ซึ่งถ้าฝึกแล้วจะทำอะไรได้มากมายแสนวิเศษอัศจรรย์ ตามคตินี้ความวิเศษของมนุษย์อยู่ที่การฝึก คือถือว่ามนุษย์เกิดมาอย่างไม่สมบูรณ์ ความสามารถก็ไม่สมบูรณ์ สติปัญญาก็ไม่สมบูรณ์ คุณธรรมก็ไม่สมบูรณ์ เราจึงพยายามพัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในโลกหลังพระพุทธเจ้าได้ ตรัสรู้และทรงแสดงปฐมเทศนา ก่อนพุทธศักราช 45 ปี การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นการเกิดขึ้นในรูปแบบที่แปลกกว่าศาสนาอื่น เพราะไม่ได้อาศัยการสร้าง การดลบันดาลจากปัจจัยภายนอก

แต่เป็นเรื่องของความเพียรที่ถูกทางสิ่งที่มีอำนาจอิทธิพลในการเป็นพระพุทธรูปเจ้าจึงมีเพียงบารมีธรรม คือ คุณงามความดีที่ได้สร้างมาแต่ชาติปางก่อน จนบารมีเต็มบริบูรณ์ ใช้ความเพียรพยายามค้นคว้าสัจธรรมในปัจจุบัน จนตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์ โดยมนุษย์เพื่อมนุษย์โดยแท้ (พระราชธรรมานีเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), 2536 : 37)

สิ่งเร้า คือสิ่งที่ส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อการตอบสนอง ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ 2 กลุ่ม คือ สิ่งเร้าจากภายนอก และ สิ่งเร้าจากภายใน เช่น พฤติกรรมของคนเป็นผลของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง โดยสิ่งเร้าที่จะสร้างให้บุคคลเกิดความต้องการได้นั้น จะต้องเป็นสิ่งเร้าที่สามารถสร้างให้บุคคลเกิดการรับรู้ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ สิ่งเร้าเหล่านั้นจะต้องมีอิทธิพลต่อการรับรู้ของบุคคลสามารถกระตุ้นให้บุคคลเกิดการรับรู้ให้ความสนใจจนเกิดเป็นความต้องการในที่สุด ยิ่งสิ่งเร้าใดสามารถทำให้บุคคลรับรู้ได้มากเท่าใด สิ่งเร้าเหล่านั้นย่อมส่งผลต่อความต้องการของบุคคลมากเท่านั้น และนอกจากนี้ สิ่งเร้าที่จะมีผลทำให้คนเราเกิดเป็นความต้องการนั้น จะต้องเหมาะสมกับระดับประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคลด้วย กล่าวคือ คนเราจะมีความแตกต่างกันระหว่างบุคคลอยู่ ดังนั้น สิ่งเร้าเดียวกันอาจจะทำให้บุคคลเกิดความต้องการที่แตกต่างกันได้ และในขณะเดียวกัน สิ่งเร้าที่แตกต่างกันก็อาจจะทำให้คนเราเกิดเป็นความต้องการชนิดเดียวกันก็ได้เช่นกัน (สวนา พรพัฒน์กุล, 2522 : 229)

คนเราเมื่อจะทำอะไรก็ให้ตระหนักรู้ถึงการคิดเพื่อทำให้เกิดกุศลธรรมก่อน ว่าเราคิดเพื่ออะไร หลักการเป็นอย่างไร เราต้องใช้หลักนั้นไปสัมพันธ์กับการคิดเพื่อทำให้เกิดกุศลธรรม สำคัญตรงที่ว่าเรามีการคิดเพื่อทำให้เกิดอะไร เรามีวิธีการที่เหมาะสมกับการคิดเพื่อทำให้เกิดกุศลธรรมใหม่ การคิดเพื่อทำให้เกิดกุศลธรรมนี้ อยากได้กุศล คือความดี ได้ความดีไปเพื่ออะไร วิธีการของเราที่ทำอยู่เวลานี้ มันพอจะให้ไปจุดหมายนั้นไหม การคิดเพื่อทำให้เกิดกุศลธรรมต้องประกอบด้วยสติ และปัญญา การคิดแบบกุศลมี 4 ความหมาย คือเป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ คำว่าสุขภาพในที่นี้หมายถึง สุขภาพของจิตใจซึ่งเป็นฐานของสุขภาพกายด้วย คือทำให้จิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์เหมือนกับร่างกายของเรานี้ เมื่อไม่มีโรคก็เป็นร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ จิตใจที่ไม่ถูกรโรค คือกิเลสเบียดเบียน ก็เป็นจิตใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ สบายคล่องแคล่วใช้งานได้ดี อย่างที่ท่านเรียกว่า ควรแ่งงาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน จิตใจแบบนี้เรียกว่า ไม่มีโรค ความหมายที่ 2 ว่า อนุวัชชะ แปลว่า ไม่เสียหาย ไม่มีโทษ คือ ไม่มีสิ่งมัวหมอง ไม่สกปรก ไม่บกพร่อง สะอาด ผ่องแผ้ว ผ่องใส ปลอดโปร่ง เป็นต้น เองง่ายๆ ว่า สะอาดบริสุทธิ์ ความหมายที่ 3 ว่า โทศลสัมมุตแปลว่า เกิดปัญหาเกิดจากความฉลาด หมายความว่า กุศล เป็นเรื่องที่ประกอบไปด้วยปัญญา คือ ความรู้เข้าใจ ทำด้วยความรู้เหตุผล และ ทำตามความรู้เหตุผล นั้นเช่น มองเห็นความดี ความชั่ว รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ รู้ไม่ใช่ประโยชน์ ทำด้วยจิตใจที่สว่างไม่โง่เขลามืดมัว เรียกว่า เป็นความสว่างของจิตใจ

เมื่อมีกุศลเกิดขึ้นในจิตใจแล้วไม่ปิดบังปัญญาจิตใจสว่าง ไม่มีดimpleบอด มองเห็นอะไรๆ ถูกต้องตามความเป็นจริง ความหมายที่ 4 สุตท้ายคือ สุขวิบาก มีสุขเป็นผล ทำให้เกิดความสุข เวลาทำจิตใจก็โปร่งสบาย สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส สงบเย็น ไม่เร่าร้อน ปีบคั้น อึดอัด คับแค้น (พระมหานุกูลมหาวิโร (พรหมขันธ), 2550 : 30-31)

ด้วยเหตุผลข้างต้นดังที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยจึงสนใจ หลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม เพราะเหตุว่าเป็นหลักธรรมที่จะทำให้ถึงความสำเร็จของความสงบร่มเย็นของบุคคลคนทั่วไป และผู้วิจัยหวังให้เป็นประโยชน์ในการปรับใช้กับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 2) เพื่อศึกษาสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรมในพระพุทธศาสนา
- 3) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร มีวิธีการดำเนินการวิจัยต่อไปนี้

- 1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Research) จาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2535
- 2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากชั้นทุติยภูมิ (Secondary Research) จากเอกสารตำรา และรายงานวิชาการที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษา
- 3) วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดตามกรอบของวัตถุประสงค์ และประเด็นต่อไปนี้หลักอิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรมในพระพุทธศาสนา แนวทางการนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม
- 4) เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ
- 5) นำเสนอผลการวิจัยโดยพรรณนาวิเคราะห์

4. ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม” นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการวิจัย จากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมในพระพุทธศาสนา เอกสาร หนังสือ ตำรา งานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

4.1 ความหมายของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท 4 ประการเป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ได้มีนักปราชญ์ให้ความหมายของอิทธิบาทไว้ ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิทธิบาท แยกเป็น “อิทธิ ” แปลว่า ความสำเร็จ “บาท” แปลว่า ฐาน เจริญอง ดังนั้น อิทธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี 4 อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (พุทธทาสภิกขุ, 2537 : 90)

กถิน อรรถโยธิน กล่าวว่า อิทธิบาท 4 เป็นคุณ 4 อย่าง ถ้ามีบริบูรณ์แล้วจะชักนำ ให้บุคคลถึง สิ่งที่ต้องการซึ่งไม่เหลือวิสัย จนกล่าวได้ว่าอิทธิบาท 4 เป็นธรรมะที่เป็นธรรมที่มีอุปการะแก่งานทุก ชนิด ตั้งแต่งานของผู้ครองเรือนจนถึงงานของผู้บำเพ็ญสมณวิปัสสนา อิทธิบาท 4 เป็นธรรมสำหรับความสำเร็จ ซึ่งต้องใช้ในการทำ งาน และเป็นทางเดียวที่จะปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ นิพพานได้ ดังที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเจริญด้วยอิทธิบาทเป็นเรื่องปรุ้งสมาธิ อันประกอบด้วย ฉันทะ เป็นประธาน ด้วยวิริยะเป็นประธาน ด้วยจิตตะเป็นประธาน ด้วยวิมังสาเป็นประธาน” จากความหมาย ของอิทธิบาท 4 ที่กล่าวมาข้างต้น อาจสรุปได้ว่า อิทธิบาท 4 หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จใน การทำงาน เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำ งานในชีวิตประจำวันเป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะ อุปสรรคและปัญหาต่างๆ ซึ่งจะนำไปสู่ ความสำเร็จและความก้าวหน้าในหน้าที่ การงานตามที่ มุ่งหวัง ไว้ ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความเอาใจจดจ่อ) และวิมังสา (การ ใช้ปัญญาไตร่ตรอง) (กถิน อรรถโยธิน, 2530 : 64- 65)

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ) ได้อธิบายว่า อิทธิบาท คือ ทางที่ จะไปสู่ความสำเร็จ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความเพียร 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ และ 4) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่งนั้น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไป เพราะเรารักสิ่งนั้น ถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), ม.ป.ป : 150)

1. ฉันทะ

ฉันทะ คือ ความพอใจ ความเต็มใจในการทำงานซึ่งเป็น จุดเริ่มต้นของการทำงาน เมื่อใจรัก แล้วก็อยากจะทำเต็มใจที่จะทำงานนั้น งานก็ย่อมสำเร็จ ฉันทะ พอใจรักใคร่ ในสิ่งนั้น ถ้าไม่ฉันทะแล้วก็ การทำงานก็จะไม่ดำเนินไป ไม่ว่าจะทำอะไร คนเจริญก้าวหน้าก็ต้องมีใจรักทุ่มเทศึกษาค้นคว้าเรื่องนั้น โดยเฉพาะทุ่มเทความรัก ทุ่มเทความสามารถลงไปในเรื่องนั้น ก็ก้าวหน้าเป็นไปด้วยดี ฉันทะ คือ ความ รัก จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราเล็งเห็นผลของงานว่าถ้าทำงานนี้แล้วจะได้อะไร ฉันทะ คือ ความพึงพอใจ หรือต้องการที่จะทำ หรือใฝ่ใจในสิ่งที่ทำนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ กล่าวอธิบายฉันทะว่า คือ ความรัก ผู้บริหารควรมีความรัก ความพอใจในงานบริหาร รักในวิชาชีพ รักศิษย์ รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การให้คำปรึกษา บริหารทำไปด้วยใจรัก ในวิชาชีพ ไม่ได้ทำไปเพราะพอให้ เสร็จไป พอให้ผ่านไป เพราะเป็นหน้าที่ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542 : 266)

2. วิริยะ

วิริยะ ได้แก่ ความเพียร เมื่อมีความรัก ความพอใจ และมีความเต็มใจในการประกอบอาชีพ ทางการทำงานแล้วจะต้องมีความขยันหมั่นเพียร ช่วยกันสนับสนุน เพราะขณะทำงานอาชีพย่อมมีความ เกี่ยวจรรวนครอบงำ ทำให้ท้อถอย บางครั้งสละทิ้งการงาน โดยมีเหตุผลข้ออ้างต่างๆ เช่น หนาวนัก ร้อนนัก แล้วจึงไม่ทำงาน มีผลิตภัณฑ์ประกันพรั่งอยู่เรื่อยไป การกระทำเช่นนี้ ถือว่า เป็นการประมาท ย่อมทำให้การงานเสียหายได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า หมายถึง ความเพียรความบากบั่น ความพยายามทำหน้าที่ย่างไม่ท้อถอย มีใจสู้โดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก ในการทำงานแม้ว่างานจะถูกใจ แต่ถ้าไม่ขยันฝึกฝนจนชำนาญหรือมีความเพียรพยายาม งานย่อมไม่เกิดผลสำเร็จขึ้นได้ ต้องมีความกล้าที่จะทำงานนั้น ต้องมีจิตใจที่แน่วแน่ มั่นคง มุ่งตรงต่อจุดหมาย ในการสร้างเสริมวิริยะจะต้องสร้างที่ฐานรากของจิตใจ คือ ต้องจุดจิตสำนึกในการฝึกฝน โดยมองเห็นว่างานเป็นสิ่งที่ ทำทนาย ใจสู้เมื่อทำแล้วก็จะไม่ ท้อถอย วิริยะจึงมีความจำเป็นยิ่งสำหรับงานทุกอย่างรวมทั้งงานบริหารการศึกษา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ม.ป.ป : 184)

3. จิตตะ

จิตตะ คือ ความคิดจดจ่อ เอาใจใส่ ผูกใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และงานที่ทำ มีความตั้งมั่น มีสมาธิ มั่นคงอยู่กับงานที่ ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยวางเฉยในงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่าน เลื่อยลอยไปจากงาน บางที่ อาจทำงานอย่างตั้งใจอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนจนไม่เอาใจใส่หรือไม่สนใจสิ่งอื่น สนใจที่จะรับรู้แค่เพียงเรื่องเกี่ยวกับงานที่กำลังทำเท่านั้นเมื่อเราเข้าใจความรอบรู้แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากที่จะวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อแท้ของเรื่องราวต่างๆ ออกมาสู่การตัดสินใจของหมู่ คณะหรือแม้แต่ เรื่องส่วนตัวของเราเอง ดังนั้น ความรอบคอบจึงแฝงไปด้วยความรอบรู้ตามสภาพจริง

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ กล่าวอธิบายจิตตะ ไว้ดังนี้ จิตตะ ผู้บริหารต้องใส่ ใจฝึกฝน รับผิดชอบทุกอย่างในโรงเรียน ผู้บริหารต้องมีความ ตั้งใจ มีความมั่นใจแน่วแน่ในอันที่ จะวางตัวให้เป็นตัวอย่างทางคุณธรรมและจริยธรรมแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ตลอดทั้งทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ผู้บริหารต้องหนักแน่นและซื่อสัตย์ต่อตัวเองและผู้อื่นเสมอ (ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, 2542 : 264)

4. วิมังสา

วิมังสา หมายความว่า การหาเหตุผลในเรื่องนั้นมีอุปสรรคขัดข้องเราก็ต้องค้นหาเหตุผล จะปรับปรุงงานอย่างไรให้งานก้าวหน้าไปกว่านี้ ให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นไปกว่านี้ให้รวดเร็วกว่านี้ การค้นคว้าเป็นเหตุให้เกิดปัญญา เกิดความก้าวหน้าในหลักวิชาที่จะใช้บริหารงานต่อไป การค้นคว้าจะได้ความรู้และทำให้งานก้าวหน้าและสำเร็จได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า วิมังสาการสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบหาข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องในกิจที่ ทำเป็นต้น รู้จักทดลองคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง คนที่ มีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลองการคิดหาเหตุผลและชอบทดลองอย่างนี้ย่อมช่วยรวมจิตใจให้คอยกำหนดและติดตาม เรื่องที่พิจารณาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่ พิจารณาไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิ วิมังสาคือความไตร่ตรองหรือทดลอง ได้แก่ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำ มีการวางแผนวัดผลคิดค้น วิธีแก้ไขปรับปรุงงาน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542 : 845)

4.2 สิ่งเร้าให้เกิดคุณธรรมในพระพุทธศาสนา

1. ความหมายของสิ่งเร้า

สิ่งเร้า (Stimulus) คือ สัญญาณหรือการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลต่อกิจกรรมของสิ่งมีชีวิต โดยทั่วไปจะแบ่งได้เป็น 2 ชนิดคือ สิ่งเร้าภายในร่างกาย ได้แก่ ฮอร์โมน เอนไซม์ ความหิว ความเครียด ความต้องการทางเพศ เป็นต้น และสิ่งเร้าภายนอกในร่างกาย ได้แก่ แสง เสียง อุณหภูมิ อาหาร น้ำ การสัมผัส สารเคมี เป็นต้น

โดยสิ่งเร้าที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในเรื่อง “ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดคุณธรรม” นั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความหมายจากแรงจูงใจ คือพลังผลักดันให้คนมีพฤติกรรม และยังกำหนดทิศทางและเป้าหมายของพฤติกรรมนั้นด้วย คนที่มีแรงจูงใจสูง จะใช้ความพยายามในการกระทำไปสู่เป้าหมายโดยไม่ลดละ แต่คนที่มีแรงจูงใจต่ำ จะไม่แสดงพฤติกรรม หรือไม่ก็ล้มเลิก การกระทำ ก่อนบรรลุเป้าหมาย ซึ่งความหมายของแรงจูงใจ (motive) เป็นคำที่ได้ความหมายมาจากคำภาษาละตินที่ว่า movere ซึ่งหมายถึง "เคลื่อนไหว (move)" ดังนั้น คำว่าแรงจูงใจจึงมีการให้ความหมายไว้ต่างๆ กันดังนี้

โสภา ชูพิกุลชัย ได้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้ว่า แรงจูงใจ หมายถึง เหตุจูงใจที่ทำให้ความต้องการของมนุษย์ได้รับความพอใจและให้พฤติกรรมของมนุษย์บรรลุเป้าหมาย โดยปราศจากภยันตรายหรือสภาพการณ์ที่ไม่พึงพอใจ (โสภา ชูพิกุลชัย, 2528 : 132)

Steers & Porter ได้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้ว่า แรงจูงใจ หมายถึง แรงกระตุ้นหรือแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรม เป็นแรงที่ให้พลังงานกระตุ้นร่างกายให้กระทำพฤติกรรม เป็นแรงกระตุ้นที่มีการกำหนดทิศทางไว้ว่าจะกระทำพฤติกรรมไปอย่างไร แบบใดและเป็นแรงกระตุ้นให้บุคคลรักษาพฤติกรรมนั้นเอาไว้ (สิทธิโชค วรานุสันติกุล, 2546 : 32)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า แรงจูงใจและการจูงใจ หรือสิ่งเร้า หมายถึง กระบวนการของการนำปัจจัยต่างๆ ที่เป็นแรงจูงใจมากระตุ้นหรือผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมไปอย่างมีทิศทาง เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือเงื่อนไขที่ผู้จูงใจต้องการ ซึ่งปัจจัยที่นำมากระตุ้นนั้นอาจจะเป็นสิ่งเร้าหรือสถานการณ์ที่มาเร้า ล่อ จูงใจ และผลักดันให้บุคคลเกิดความต้องการในเบื้องต้น และความต้องการนี้เป็นพื้นฐานทำให้เกิดเป็นภาวะของแรงจูงใจ ที่ทำให้เกิดคุณธรรมได้

สิ่งเร้า ได้แก่แรงกระตุ้นที่ทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมหรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งออกมาเพื่อตอบสนองแรงกระตุ้นอย่างมีจุดหมายคือความสุขของตน จากความหมายนี้ทำให้ทราบได้ว่า เรื่องสิ่งเร้าที่ทำให้เกิดคุณธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับแรงกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาและแรงกระตุ้นนี้ก็มีทั้งที่เป็นทางกาย (ภายนอก) กับแรงกระตุ้นที่เป็นไปทางจิตใจ (ภายใน) ด้วยความที่ในพระพุทธศาสนาเน้นที่เรื่องจิตใจเป็นสำคัญ

ตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งกุศลธรรมที่บุคคลพึงเจริญ หรือพึงกระทำให้เกิดให้มีในตนเอง ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง ไปจนถึงระดับสูงสุดเป็น 3 ระดับ ซึ่งโดยทั่วไปมักเรียกว่า “หลักจริยธรรม” ดังต่อไปนี้

สิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม: กุศลกรรมบถ คือ หลักปฏิบัติเพื่อความดีงามระดับกลางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “กุศลกรรมบถ 10” แปลว่า ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี หรือกรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ โดยแบ่งการกระทำออกเป็น 3 หมวด ดังนี้

หมวดที่ 1 กายกรรม การทำความดีทางกาย จำแนกเป็น 3 ประการ คือ

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
2. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
3. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤตินอกใจ

หมวดที่ 2 วจีกรรม การทำความดีทางวาจา จำแนกเป็น 4 ประการ คือ

1. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
2. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
3. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
4. สัมผัสปลลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

หมวดที่ 3 มโนกรรม การทำความดีทางใจ จำแนกการกระทำออกเป็น 3 ประการคือ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551 : 234-235)

1. อนภิชฌา ความไม่ พงเล็งอยากได้ของของเขา
2. อพยาบาท ความไม่ คิดร้าย
3. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ

4.3 วิเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

1. หลักฉันทะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

พระมหาโมคคัลลานะ ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์อภิธานวรรณา ดังนี้ “ฉันทะ” ตามรากศัพท์ไว้ว่า คำว่า “ฉันทะ” เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์มาจาก “ฉนฺท” ธาตุ ในหมวด “จฺร” ธาตุ ใช้ในความหมายว่า “อิจฺฉาย” ลง อ ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น “ฉนฺท” มีบทวิเคราะห์ว่า “ฉนฺทฺนฉนฺโท” แปลว่า “ความพอใจ ชื่อว่า ฉันทะ” (พระมหาโมคคัลลานะ, 2542 : 128)

ความสำคัญของฉันทะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรมนั้น เป็นความอยากฝ่ายดีซึ่งเรียกว่า “กุศลธรรมฉันทะ” คือ ความอยากที่เป็นกุศลธรรมความอยากที่เป็นคุณธรรมความดีงามทั้งปวง ได้แก่ กัตตุกัมยตาฉันทะ ฉันทะคือความใคร่เพื่อจะทำ ได้แก่ ความต้องการทำ หรืออยากทำ ที่เป็นกลาง ๆ และกุศลธรรมฉันทะ ฉันทะในกุศลธรรมหรือธรรมฉันทะที่ เป็นกุศล เป็นฝ่ายดีงาม หรือกุศล มักเรียกสั้นๆ เพียงว่า กุศลฉันทะ (ความรักดี, ความใฝ่ดี) หรือธรรมฉันทะ (ความรักธรรมหรือความใฝ่ธรรม)

2. หลักวิริยะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

วิริยะ หมายถึง ความเพียรในกุศล ได้แก่ ความอาจหาญ แก่กล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งเร้าใดมีค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่ เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปี เท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ

จากการศึกษาความสำคัญของวิริยะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม โดยฉะนั้นในชีวิตวันหนึ่งๆ นอกจากการเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ก็มีความเพียรเกิดร่วมกับความคิดตลอดมา แต่ความเพียรในชีวิตประจำวันเป็นความเพียรที่เป็นไปกับการเป็นอยู่ ไม่ว่าจะในเรื่องของทางโลก ในการอาชีพต่างๆ แล้วก็เพียรตั้งแต่เกิดจนตาย ก็เป็นไปในเรื่องของชีวิตในความเป็นอยู่ซึ่งไม่แต่เฉพาะชาตินี้ชาติเดียว หลายๆ ชาติ ตลอดก็แสนชาติ แสนโกฏีกัปมาแล้ว ความเพียรที่เกิดหลังจากเห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ได้กลิ่น ลิ้มรสแล้ว รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสแล้ว ก็เพียรไปเพียงในเรื่องความเป็นอยู่ของชีวิตในวันหนึ่งๆ ก็จะเห็นได้แล้วว่ากว่าจะค่อยๆ เพิ่มวิริยะความเพียร จากความเพียรในอกุศล เป็นความเพียรในกุศล จากความเพียรที่เป็นมิจฉาชีพ หรือมิจฉาวจา มิจฉากัมมันตะจากอกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นความเพียรที่ค่อยๆ เป็นในกุศลธรรมทั้งหลาย จนกว่าจะเป็นความเพียรในโพธิปักขิยธรรม

3. หลักจิตตะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

จิตตะ หมายถึง ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ในกุศล ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝ่าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้นไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้า ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งคนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่นๆใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ จะไม่สนใจ แต่ถ้าพูดงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที

หลักจิตตะในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม เป็นวิธีคิดในแนวสกตกันหรือบรรเทาและขัดเกาตัดหนา จึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญของงามแห่งกุศลธรรมและสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกิยะ และโดยหลักการทั่วไป ๆ มีอยู่ว่า ประสบการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับอย่างเดียวกันบุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่างสุดแต่โครงสร้างแนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิตคือสังขารที่ผู้นั้นได้สั่งสมไว้ หรือสุดแต่การทำใจในขณะที่นั้น ๆ ของอย่างเดียวกัน หรืออาการกิริยาเดียวกัน คนหนึ่งมองเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล แต่อีกหนึ่งเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นโทษ เป็นอกุศล แม้แต่บุคคลคนเดียวกัน มองเห็นของอย่างเดียวกัน หรือประสบอารมณ์อย่างเดียวกัน แต่ต่างขณะ ต่างเวลา ก็อาจคิดเห็นปรุงแต่งต่างออกไปครั้งละอย่าง คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดี ทั้งนี้โดยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว การทำใจที่ช่วยตั้งต้นและชักนำความคิดให้เดินไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ มีความสำคัญทั้งในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป็นประโยชน์ในขณะนั้น ๆ และในแง่ที่ช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้าย ๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิม พร้อมกับสร้างนิสัยความเคยชิน

ใหม่ ๆ ที่ตั้งงามให้แก่จิตใจไปในเวลาเดียวกันด้วย ในทางตรงข้าม หากปราศจากอุปนิสัยเช่นนี้ความคิดและการกระทำของบุคคลก็จะถูกชักนำให้เดินไปตามแรงชักจูงของความเคยชินเก่า ๆ ที่ได้สั่งสมไว้เดิมเพียงอย่างเดียว และช่วยเสริมความเคยชินอย่างนั้นให้มีกำลังแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยไป

4. หลักวิมมังสาในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

วิมมังสา เป็น อิทธิบาท คือธรรมที่เป็นแนวทางให้ไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์ลำดับที่ 4 ควรให้เกิดขึ้นต่อจากจิตตะ วิมมังสา คือการใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรองถ่วงถ่วงถึงสิ่งที่ทำว่าดีว่าควรหรือไม่ การใช้ปัญญาตรวจสอบถึงงานที่ทำมีให้ผิด ตรวจตราวิธีการทำงานให้ถูกต้องรวดเร็ว รวมไปถึงการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาละอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นและปรับเปลี่ยนแผนงาน เพื่อให้งานเดินได้สะดวกไม่สะดุด เป็นต้น

วิมมังสานี้เป็นคุณธรรมจริยธรรมที่คอยทำให้ผู้ศึกษาเล่าเรียน และการทำงานต่างๆ มีปัญหาในการบริหารจัดการตนเองในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงานต่างๆ ในชีวิตปัจจุบัน เพราะชีวิตทางการศึกษาและการทำงานต่างๆ ไม่ใช่เรื่องง่าย การจะประสบความสำเร็จในการศึกษา และการทำงานต่างๆ จะต้องใช้ปัจจัยหลายอย่าง ที่สำคัญที่สุดคือการคิดวิเคราะห์ไตรตรองในวิธีการศึกษาเล่าเรียน และการทำงานต่างๆ ของตนเอง เพราะหากสามารถไตรตรองหรือตั้งคำถามได้ การพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องย่อมเป็นไปได้เสมอแน่นอน อนึ่ง ความสำเร็จและความล้มเหลวในการศึกษาเล่าเรียน และการทำงานต่างๆ นั้นอาจจะไม่สำคัญเท่ากับการมีคำถามต่อความสำเร็จและความล้มเหลวที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพราะหากมีคำถามในประเด็นดังกล่าวแล้ว การพัฒนาอย่างเสมอต้นเสมอปลายก็จะเกิดขึ้นเรื่อยๆ

5. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรมในพระพุทธศาสนา 3) เพื่อศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

1. สรุปผลการวิจัยหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม

จากการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า หลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม ทำให้พบว่าในทางกุศล หรือความดีงาม เมื่อเราประกอบกิจกรรมการทำงานโดยมีกุศลเป็นตัวตั้ง โดยมีสิ่งเร้าจากการพิจารณาประโยชน์ตนและประโยชน์ต่อผู้อื่นจนเกิดปัญญาเข้าใจคุณค่าในกิจกรรมการทำงานนั้นๆ และ ใช้ อิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมมังสา เป็นตัวผลักดันให้เกิดสิ่งเร้าในการทำสิ่งที่ดี

1) ฉันทะ คือ ความยินดี เต็มใจพอใจ ที่จะทำสิ่งๆ นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตภายใต้หลักธรรมคือ โยนิโสมนสิการ คือ การรู้จักคิด วิเคราะห์ หรือคิดในทางที่ถูก และเหมาะสมเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย

2) วิริยะ คือ ความเพียรเกิดขึ้นกับจิตเกือบทุกประเภท เมื่อได้พิจารณาแล้วก็รู้ว่า ธรรมบารมี 10 ประการ เป็นบารมีที่จะให้ถึงฝั่งจากความเป็นปุถุชนไปสู่ฝั่งของกุศลธรรมทั้งปวงได้ คือ หลังจากให้เห็นมีความเพียรเกิดขึ้นแล้ว หลังจากที่ได้ยินมีความเพียรเกิดขึ้นแล้ว ในขณะที่เห็นแล้วคิด ขณะที่คิดมีความเพียรเกิดร่วมด้วย คือ คิดดีหรือคิดไม่ดี

3) จิตตะ คือ ความตั้งมั่น พุ่มโถมเอาใจใส่กิจกรรมการงานนั้นอย่างจดจ่อ มีสมาธิกับสิ่งนั้น โดยข้อปฏิบัติที่ใช้สติเป็นประธานหรือหลัก คือ สติปัญญา 4 แปลว่า ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ จุดประสงค์เพื่อฝึกสติ และใช้สตินั้นพิจารณาและรู้เท่าทันใน กาย เวทนา จิต และธรรม

4) วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรองในกุศล ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผลชอบสอบสวนทดลอง คือ โพชฌงค์ 7 ประการ เป็นตัวรู้และเข้าใจเหตุผลอย่างละเอียดรอบคอบ

2. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม” ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการศึกษหลักอิทธิบาท 4 ในฐานะเป็นสิ่งเร้าให้เกิดกุศลธรรม ได้ขอเสนอแนะดังนี้

1) ผู้ศึกษาควรมีแนวปฏิบัติภายใต้ระเบียบและกฎเกณฑ์ที่กำหนดให้เพื่อให้เกิดกุศลธรรมที่จะทำให้อบรมสู่วัตถุประสงค์เดียวกัน

2) ผู้ศึกษาทำความเข้าใจ มองให้เห็นความสัมพันธ์ในเนื้อหาเดียวกันของการใช้สิ่งเร้ากับหลักอิทธิบาท 4 เพื่อให้เกิดกุศลธรรม

3) ผู้ศึกษาควรมีความเข้าใจกับหลักอิทธิบาท 4 ที่จะนำไปปฏิบัติตนเพื่อการทำงาน การเรียน การบริหาร หรือกิจการ อันใด ควรกระทำเพื่อให้เกิดกุศลธรรม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

จากการศึกษาครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่ ผู้วิจัยเห็นว่า ควรนำประเด็นอื่น ๆ มาศึกษาเพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

1) ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบเรื่องการศึกษาหลักอิทธิบาทธรรม 4 ในโรงเรียนปริยัติธรรมกับโรงเรียนที่ไม่ได้มีการศึกษาหลักอิทธิบาทธรรม 4 เพื่อให้เกิดกุศลธรรม

2) ควรศึกษาวิจัยกระบวนการจัดการให้เกิดสิ่งเร้าใน การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการบริหารสถานศึกษา กับสภาวะความเป็นองค์กรสมัยใหม่ เพื่อให้ให้เกิดกุศลธรรมในการบริหารสถานศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม

3) ควรศึกษาวิจัยการใช้หลักอิทธิบาท 4 กับการทำงานทั้งในองค์กรภาครัฐ และเอกชน เพื่อให้ให้เกิดคุณธรรม

เอกสารอ้างอิง

กถิน อรรถโยธิน. (2530). “การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6”. ปรินญาณินพนธ์ปรินญามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระราชธรรมมานิเทศน์ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2536). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหานุกูล มหาวิโร (พรหมจันทร์). (2550). “วิธีคิดเพื่อบรรเทาอกุศลจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2537). **ขรวาสธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **พจนานุกรมธรรมปัญญาอันนทะเล**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542) **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: เอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์.

พระมหาโมคคัลลานะ. (2542). **อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

ไพฑูริย์ สีนลาพันธ์. (2542) **ความรู้คู่คุณธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สวนา พรพัฒน์กุล, ดร. (2522). **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์.

สิทธิโชค วรานุสันติกุล. (2546). **จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและการประยุกต์**. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดยูเคชั่น.

โสภา ชูพิกุลชัย. (2528) **ความรู้เบื้องต้นทางจิตวิทยา**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศ.ส.